

DRAGOSTEA ROMANTIC-EROTICĂ ÎN CULTURA ROMÂNĂ PREMODERNĂ. ANALIZĂ CONTEXTUAL-SEMANTICĂ

Gabriela STOICA
Universitatea din București /
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București
gabrielastoica.litere@gmail.com

1. Precizări preliminare

/Dragostea/ reprezintă, fără îndoială, afectul central al epocii române premoderne și al modelului cognitiv afectiv specific acesteia (vezi și Stoica 2015: 38-43). În acord cu evoluția contextului cultural-istoric, care aduce în prim plan subiectivitatea individuală și afectivitatea (*ibid.*), /dragostea/ este reconceptualizată, revalorificată; o serie de dimensiuni conceptual-semantice preexistente sunt focalizate, altele noi se cristalizează și, implicit, se delimitează un nou lexicon specific, nuanțat și variat.

Lucrarea de față propune o analiză teoretică și aplicativă a conceptualizării și lexicalizării acestui afect, complex și specific, în spațiul cultural românesc în epoca de trecere către modernitate (sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea). Vom avea în vedere, în mod particular, o anumită ipostază conceptual-semantică a *dragostei* – *dragostea romantic-erotică* (pentru delimitări tipologice, vezi *infra*).

Analiza pleacă de la un corpus de texte reprezentative ale perioadei (ale unor autori precum Asachi, Conachi, Mumuleanu, poezii Văcărești etc.), datele fiind corelate cu informațiile și exemplele înregistrate în dicționarele perioadei sau în anumite lucrări de referință (Ursu, Ursu 2004, 2006, 2011; DÎLR; Lupu 1999). Textele epocii, originale și traduceri, reflectă o reorientare gustului literar către lecturi de tip (pre)romantic, aducând în prim plan trăiri intime intinse, necenzurat manifestate. Perioada se caracterizează printr-o „criză a sensibilității” (vezi și Vintilă-Ghițulescu, 2006), evidențiată de producțiile literare.

Având în vedere natura proteică a conceptului în discuție, perspectiva de analiză, atât teoretic, cât și metodologic, este interdisciplinară: (a) *lingvistică (lexical-semantică)*: vom prezenta lexiconul principal al *dragostei romantic-erotice* și caracteristicile semantice în perioada analizată, precum și instanțierea contextuală a acestui afect, urmărind lexicalizarea și izotopiile specifice; (b) *cultural-antropologic*:

vom corela analiza lingvistică cu anumite concepte-cheie ale antropologiei emoțiilor sau ale istoriei culturale a emoțiilor, pentru o mai exactă delimitare și încadrare a obiectului de cercetare.

2. Dragostea romantic-erotică – definiție și încadrare tipologică

Sub aspect conceptual, *dragostea romantic-erotică* se înscrie în tipologia nuanțată și diversă a acestui afect prototipic (delimitată în funcție de parametrul semantic *cauză* – obiect al afectului *dragoste*, simptomatic pentru zonele sensibile în plan conceptual-afectiv) și anume: (a) *dragoste romantic-erotică*; (b) *dragoste fratern-amicală*; (c) *dragoste colectivă (agapé)*; (d) *dragoste ierarhic-oficială*; (e) *dragoste patern-filială*, (f) *dragoste divin-umană*; (g) *dragoste intelectual-estetică*, (h) *dragoste concret-hedonică* (pentru detalii, vezi Stoica, 2012: 348).

Dragostea romantic-erotică reprezintă varianta standard de actualizare a afectului prototipic, implicând raportarea (afectivă) complexă, intensă, la un obiect cu trăsăturile /+uman/, /de sex opus/ (cf. definițiile lexicografice). Prototipic, /*dragostea*/ este un sentiment euforic, durativ, mediu intensiv și slab expresiv-manifestat (vezi *ibid.*: 346), însă, contextual, parametrii standard definitorii pot cunoaște variații esențiale, configurând ipostaze conceptual-semantice variate.

Dragostea erotic-romantică face obiectul celor mai multe studii dedicate afectivității (de psihologie, antropologie sau istorie culturală), fiind descrisă și analizată în toată complexitatea ei (între altele, vezi analizele și tipologiile propuse de Fromm 1956, Lewis 1960, Hazo 1967, Kemper 1978, Kelley 1983, Averill 1985, Hendrick, Hendrick 1986, Sternberg 1986, 1988, Murstein 1988, Hartfield 1988 etc.).

O taxonomie stratificată a *dragostei* este propusă de Lee (1977, 1988), prin utilizarea unor termeni-concepte afective latine și vechi grecești: sunt delimitate trei stiluri/tipuri primare: *eros (dragostea erotic-romantică)*, *ludus (dragostea-joc)*, *storgé (dragostea-prietenie)*, și trei tipuri secundare, rezultând din combinarea trăsăturilor tipurilor primare: *mania (dragostea-obsesie, posesiv-dependentă, însoțită de gelozie < eros + ludus)*, *pragma (dragostea rațional-pragmatică, < storgé + ludus)*, *agapé (dragostea altruistă, < eros + storgé)*.

Plecând de la aceste delimitări preliminare, în cele ce urmează vom analiza în ce măsură aceste caracteristici ale *dragostei romantic-erotice* sunt valide și pentru conceptualizarea în spațiul românesc premodern și care sunt subtipurile predominante; se poate schița astfel o anume configurație a sentimentului erotic specifică modelului cognitiv afectiv al perioadei. Conceptualizarea specifică implică o lexicalizare corespunzătoare și, ca urmare, vom avea în vedere termenii afectivi care desemnează în epocă *dragostea romantic-erotică*, analizând semantismul specific actualizat contextual.

3. Dragostea romantic-erotică – conceptualizare și lexicalizare

3.1. Dragostea romantic-erotică în epoca veche

Dragostea este un afect hiperconceptualizat, extrem de bine integrat în modelul cognitiv afectiv specific epocii vechi (pentru o analiză de detaliu, vezi Stoica, 2012: 342-382). Este unul dintre afectele cu cea mai bogată, variată și frecventă lexicalizare în textele vechi, în diverse ipostaze semantice și contextuale, caracterizată prin *polimorfism*, una dintre dimensiunile specifice fiind cea *romantic-erotică*. Termenii cei mai frecvenți par a fi *dragoste*, *a iubi* și expresia populară *a-i fi drag* (alături de derivatul *a îndrăgi*), la care se adaugă și alte cuvinte (derivate sau împrumuturi paralele: *a se drăgosti*, *iubire*; *libov*, *iuboste*; *prietenie*, *prieteșug*). De asemenea, un loc important în lexiconul *dragostei* îl dețin expresiile și sintagmele populare, extrem de numeroase și de expresive: *a lua boală la inimă*, *a se afla în mare greu/ boală, para focului*, *a-i fi aprinsă inima* etc., conturând o reprezentare reificat-intensivă a *dragostei* (cel mai adesea disforică).

3.2. Dragostea romantic-erotică în epoca premodernă

Odată cu trecerea către modernitate, afectul tip *dragoste* tinde să fie revalorificat conceptual și lexico-semantic, ilustrând *in nuce* dinamica generală a modernizării și diversificării conceptualizării și lexicalizării afectivității care se înregistrează în zorii epocii moderne. Textele perioadei înregistrează ocurențe frecvente ale termenilor mai vechi *dragoste*, *iubire* etc, dar și ale unor cuvinte mai noi, care desemnează dimensiuni recente și nuanțate de conceptualizare a *dragostei* (ca afect subiectiv-individual, în primul rând, dar și ca afect specific unei colectivități), adesea în asocieri cu alte cuvinte desemnând afecte colaterale (cum sunt *fericirea*, *frica*, *rușinea* etc.), ceea ce indică o repoziționare centrală a conceptului în cauză în cadrul modelului cognitiv afectiv al epocii de tranziție.

3.2.1. Contextul cultural

Contextul cultural al epocii justifică noua realitate: odată cu epoca luminilor, trăirea afectivă individuală este (re)descoperită, nuanțată, negociată și exprimată, iar afectul cel mai intens adus în discuție în acest cadru este *dragostea* (Stoica, 2015: 39-40; vezi și Vintilă-Ghițulescu, 2006, 2011).

Literatura și filozofia occidentală a secolelor XVII-XVIII plasează în prim plan *dragostea*, considerată drept cel mai important afect uman, polimorfic și complex. Literatura filozofică redescoperă *dragostea* ca sentiment fundamental, ancorat în structura afectiv-morală fundamentală a

individului. Literatura sentimentală aduce în prim plan *dragostea romantic-erotică*, privită ca sentiment intens și direct (excesiv) manifestat (Reddy, 2009: 310), formă de explorare a individualității. În raport cu epoca anterioară, se înregistrează o reconfigurare conceptuală a sentimentului erotic, căci dragostea romantică disociază individul-experimentator de societate/comunitate, este trăire subiectivă de auto-validare a sinelui (Landgraf, 2004: 30-36). Dragostea romantică se înscrie, astfel, într-o nouă semantică a individualității care se instanțiază în epoca modernă.

Toată această dinamică culturală se propagă și în spațiul românesc, la granița secolelor XVIII-XIX, prin noua literatură originală, prin traduceri (literare, filozofice, științifice) sau prin publicistică.

Bine reprezentată conceptual-semantic încă în epoca anterioară, *dragostea*, intens și nuanțat conceptualizată, ajunge să ocupe un loc central în modelul cognitiv afectiv al epocii de tranziție. Noi dimensiuni conceptual-semantice se cristalizează; principalele mutații conceptuale se reflectă în planul vocabularului: *semantic* – apar ipostaze semantice noi ale *dragostei* (*dragostea de patrie*, *dragostea intelectual-estetică*), anumite sensuri/dimensiuni conceptuale mai vechi sunt focalizate în mod predilect (cum este *dragostea romantic-erotică*); *lexical* – aceste noi forme de reprezentare conceptual-semantică sunt indicate fie prin termeni vechi, preexistenți (de origine latină, slavă veche, medio-greacă etc.), revalorificați semantic (*dragoste*, *iubi* etc.), fie prin cuvinte noi, împrumuturi recente din limbile de contact cultural (neogreaca – cu predilecție la sfârșitul secolului al XVIII-lea – încep. sec. al XIX-lea – sau limbile latino-romanice – împrumuturi incipiente la sfârșitul secolului al XVIII-lea, dar dominante în secolul următor); lexiconul afectiv în general și cel al *dragostei*, în particular, sunt astfel nuanțate și diversificate în mod esențial. Diversificarea conceptuală a tipologiei *dragostei* implică o diversificare a lexicului corespunzător.

În acest cadru, ipostaza conceptuală a *dragostei* care domină universul afectiv al epocii este cea *romantic-erotică*, dimensiune fundamentală încă din perioada veche, dar focalizată în mod suplimentar în epoca sensibilității premoderne.

3.2.2. Lexicalizare

Locul central pe care îl ocupă *dragostea romantic-erotică* în planul conceptualizării afective premoderne este pus în evidență de lexicalizarea sa diversă și frecventă, adeseori redundantă. Textele perioadei reflectă această hiperconceptualizare și hiperlexicalizare a *dragostei romantic-erotice*, care se realizează cu mijloace diferite:

(a) prin **termeni vechi**: *a iubi* – *dragoste*, mai rar *iubire*; *drag*, *a-i fi drag*, *îndrăgi*, *drăgăstos*, *dorit* „iubit” (apelativ); dar și *liubov* sau *prieteșug*, *prieten*, *-ă* (în general desemnând dragostea *fratern-amicală*), cu sensurile „iubire romantică”, respectiv „iubit, -ă”, decodabile contextual; este vorba, în general, de lexicul existent anterior, folosit însă cu o mai

mare frecvență; exemplele sunt extrem de numeroase; selectăm numai câteva:

„Ochii privesc cu *iubire*/ Ca a stelelor sclipire” (Nicolae Văcărescu, în *PNP*, p. 106)

„Frumos caută, îmi zâmbește, / *Mi-e drag*, îl *iubesc* mai mult [Amor]” (Alec Văcărescu, în *PNP*, p. 179)

„*Îmi ești dragă, îmi ești dragă* peste cât poți ș-a gândi, / Dar vei crede atunci numai când întocma *vei iubi*” (Conachi, p. 91)

„A alabastrului față/ Să vede în sân, la brață, / Unde două merișoare / Stau ascunse rătunjoare / La piept *ard* cu *liubov* mare / Idoleștele oltare” (Nicolae Văcărescu, în *PNP*, p. 106)

„la această grozavă împregiurare, firesc lucru era ca să doresc a mă întâlni măcar trei momente cu *iubitul* meu, ca să ne putem *plânge* o dată amândoi *trista* soartă, ce cu atâta *atrosite* ne gonește” (Bălăcescu, în *PND*, p. 112)

„Că eu fără vicleșug / Port al tău *prieteșug* [...] / Tu prea bine ai simțit / Din'ceput cum te-*am iubit*; / Ș-acuș în cea urmare / *Te iubesc* fără-ncetare.” (Mumuleanu, p. 33)

„Cu *prietena*-mpreună / Fericit am petrecut, / Dar o viață așa bună / O minută mi-au părut [...] Poate fi alta frumoasă / Ș-asămenea *a iubi*, / Dar așa de *drăgăstoasă* / Ca dânsa nu poate fi” (Conachi, p. 129).

Ultimele două exemple pun în evidență echivalarea semantică dintre termenii, azi distincți: *iubire-prieteșug*, *prietenă* – *iubită*, ceea ce indică, pentru epoca în discuție, o conceptualizare/lexicalizare încă insuficient de distinctivă a dimeniunilor semantice ale *dragostei*.

(b) prin *termeni noi* – de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, lexiconul *dragostei romantic-erotice* se diversifică pe mai multe căi:

- *împrumuturi din neogreacă*: *erota*, *erotas*, la care se adaugă în familie, dar de sursă diferită (prin franceză sau derivate pe teren românesc): *erotomanie*, *eroticesc*, *erotic*. Este interesantă includerea, în *Condica* lui Golescu, și ulterior în dicționarul de neologisme al lui I. Negulici, a termenului *erotomanie*, indicând ipostaza de *pasiune a dragostei* (patologic-maladivă), care instanțiază parametrul /-rațional/ și focalizează dimensiunea prototipică /-control/; definițiile sunt următoarele: *erotomanie* „din grec, adică râvnă, poftă *piste fire* dă *amor*, înverșunare *oarbă* dă *amor*, dă *dragoste*” (GC I, 152r) (sublinierile noastre; colocația sinonimică a termenilor *amor-dragoste* indică coexistența lor în epocă, dar și fina diferențiere semantică: *amor* este lexemul prim, ceea ce arată faptul că era un termen familiar în context erotic); „maladie (boală), delir de amor” (NV, p. 164) (indicând un sens medical-patologic propriu-zis”).

- *împrumuturi latino-romanice*:

Termenul central al lexiconului /*dragostei*/ (și al întregii perioade) este *amor*, extrem de frecvent în epocă, surclasând termeni mai vechi sinonimi:

dragoste, iubire, fără a fi circumscris ipostazei *erotic-romantice a dragostei* (*amor* desemnează și alte ipostaze conceptual-semantice ale *dragoste*: *dragostea fratern-amicală, dragostea intelectual-estetică* etc.); selectăm doar un exemplu:

„Și d-oi muri, voi să mor / În *patimă* de *amor*. / Hotărâsc cuvânt prea drept / Că voiesc să mor pe piept. / Nu voi ca să fiu căit, / C-am trăit și *n-am iubit*. / Nu voi să mor *ahțiat* / Că n-am fost *amurezat*. / Mult, puțin, cât să trăiesc, / Ce-mi place voi *să iubesc*. / La *Amor* nu pui hotar, / Să petrec lumea-n zadar. / Nu voi să mor *jindios*, / De *amor* să n-am folos. / Voi să trăiesc răsfățat / Și să mor *amurezat*” (Mumuleanu, p. 26) [Contextul circumscris o izotopie a *dragostei romantic-erotice*, asociind repetitiv termenii de bază care instanțiază relația erotică: *amor* – încadrat drept *patimă* – indiciu al caracterului forte intensiv – *a iubi* – *amurezat*].

Amor cunoaște o productivitate extrem de mare, fiind elementul lexical de bază pentru diverse expresii și locuțiuni, foarte frecvente în epocă; verbele componente ale acestor expresii indică prin semantismul asociat diverse dimensiuni ale sentimentului erotic: durativ-statică (*a avea*), extrovertit-asumată (*a purta*); dinamic-accidentală (= brusc, neașteptat, intens) (*a cădea*⁴⁶³); dinamic-acțională (*a face*):

a avea amor (cu cineva/ la ceva): „își arătă *amorul* cu Areti ce-l *avea*” (Pann, E., III, 60)/ „*are* împăratul *amor* la ceva” (Pann, P.V. I, 44)

a avea la amor (pe cineva): „De vreme ce, el îi zise, mă *ai* la atât *amor*” (Pann, Ș.Ț. II 21);

a purta amor: „Se răni la dânsa foarte / Și d-aci spre aceea casă / Începu *amor să poarte*” (Pann, P.V., II, 83)

a cădea la amor: „Fără grije mănâncă, bea și doarme în odihnă [...] / Și de va *cădea la amor* de potrivă-și găsește / Trupul fără a-și chinui dorința-și împlinește” (Pann, E., IV, 34)

a face amor – locuțiunea are în epocă un sens abstract, decodabil contextual: „a fi îndrăgostit; a fi/a se angaja într-o relație de dragoste; a flirta; a curta”, cf. fr. *faire l'amour*⁴⁶⁴:

„dă voi fi albu sau negru, îți este de vreun folos, / Când noi *hamor n-o să facem*, ca să mă alegi de frumos?” (FA, p. 118)

⁴⁶³ Tiparul verbal al expresiilor desemnând *dragostea* este relevant din punct de vedere conceptual-semantic. Caracterul brusc, accidental (*id est* incontrolabil) și intens al instanțierii *dragostei romantic-erotice* este pus în evidență de unele expresii curente, cum este cazul pentru *a cădea în dragoste* (vezi și Averill, 1985: 102, Lindquist, 2007: 154-155), expresie întâlnită ca atare în mai multe limbi și spații culturale, indiciu al unei scheme cognitive universale de conceptualizare.

⁴⁶⁴ În franceză, sensurile vechi ale expresiei *faire l'amour* sunt: „courtiser, être en commerce amoureux” (Litttré); „se livrer à la galanterie” (DAF), cf. și engl. vechi *to make love* – „to speak romantically and give attention to someone, especially in order to make them love you” (CALD); „to pay amorous attention, to court” (Oxford English Dictionary).

„Eram hotărât să mor / Și **să nu mai fac amor**, / Lunecându-mă a gândi / C-oi trăi fără **a iubi**. / Ear acum dac-am zărit / Ochii tăi ce m-au răpit, / Nu pot a tăgădui / Că mori de nu te-oi **iubi**.” (Conachi, p. 58)

„Că damele, câte-or fi / Mai nobile, cu onor / Fieșcare-n joc mă vor; / Și vrând să le mulțumesc / Pă toate, mă obolesc. / La vrun loc iar unde vor, / Deșchid vorbă de **amor** / Ș-ncep numai să fălesc, / Zic că nu să odihnesc, / Toate tinerile-l vor / **Să facă cu el amor**” (Mumuleanu, p. 138).

Aceste expresii se adaugă altora preexistente, având în centru lexemul mai vechi, *dragoste*: *a cădea în dragoste, a se prinde de dragoste, a se avea în dragoste* etc.:

„stăpână-sa **s-a prinsu dă dragoste** asupra lui și s-a măritat cu dânsul” (Ianache Văcărescu, f.5, p. 4)

„ea prea mult **căzuse în dragostea** lui și vrea să-i arate semn ca să priceapă că-l *iubește*” (FA, p. 100-101).

Multe dintre aceste expresii au dispărut din uz, odată cu lexemul de bază; altele s-au păstrat, dar cu substituția termenului nou de către cel vechi, *dragoste* (*a purta dragoste*) și cu eventuale mutații semantice (dinspre abstract înspre concret: *a face dragoste*).

Familia lexico-etimologică a termenului bază *amor* este extrem de diversă în epocă:

amant: „Când încet *înamorate*/ Ai tăi ochi, ce-s plini de dor, / Unei inimi **înfocate** / Dau sperare de **amor** [...] // Lui *amant spre mângâiere* / **Te-acufunz în plânsuri toată**” (Asachi, I, p. 388-389)

amorat, înamorat: „Să stăm, *Amor*, să ni mirăm dodată / De minuni nouă ale naltei nature! [...] De câte perle ș- aur e vargată / Aleasa manta, nevăzută aiure, / Cum pasul ei ș-ochirea **amorată**” (Asachi, I, p. 63)

amoris; amorarisi; înamora; amoreza; înamoreza: „Eu m-am **amorezat**” (Negruzzi II, p. 40)

amorezat/amurezat: „Am hotărât, cât trăiesc, / Ce-i să faci? Oi *să iubesc*. / Nu voi domn, nici împărat, / Voi să fiu *amurezat* [...] / Voi să fiu **amurezat**, / Să trăiesc tot dezmerdat” (Mumuleanu, p. 24-25)

amorez (amurej/z, -ă); amoreză: „Unde-i acea vreme dragă în care inima ta / În cele mai mari primejdii de *dragoste* să-ntărâta? / Te-am văzut noaptea prin mare dând înot pentr-on prilej / Cu tot țâpetul și plânsul spăimântat-te-ai, **amurej!**” (Conachi, p. 235); „La toate *este pă plac*, / Toate silă lui îi fac [...] / Scot vrun ce, zic că-i odor / De la **amoreaza** lor” (Mumuleanu, p. 139)

amurezesc: „Vei cunoaște ce-i *amoriul* și-i învâța *a iubi*, / Căci fără *amori* în lume vezi că nu-i să poți trăi. / Pâcla ce vezi cu negreață îs căil' **amurezăști**” (Conachi, p. 72) etc.

Alți termeni noi desemnând dragostea romantic-erotică (cel mai adesea în ipostază profund intensivă, pasională) sunt: *a adora, adorație*

(definiți foarte exact în epocă drept „a iubi cu pasiune o femeie”, „amor extrem” NV, 4), *ardoare-ardent*, *pasiune* (termen cu sens generic, dar și specific), *idolatrie-idolatriza*, *venerație* etc.

Unele contexte includ colocații cvasisinonimice ale termenilor desemnând *dragostea*; termenii vechi și termenii noi sunt cocurenți la mică distanță, fapt ce atestă coexistența și vitalitatea lor în epocă; colocațiile sinonimice se justifică variat: nevoia de variație lexicală; necesități stilistice, intensiv-expresive; asocierea complementară a două ipostaze conceptual-semantice apropiate ale *dragostei*, indicând contextual un sens afectiv global:

„Ah! **amoare**, ah! noroace! / Pentru voi pieptul îmi coace./ Tu, **amoare** vrăjbitor / Mă făcuși închinător. / Să mă-nchin mării nu *simte* / **Dragoste**, **libov** fierbinte. / Cât **libov** ți-am arătat / Până d- abia te-am vânat” (Mumuleanu, p. 35) [Contextul asociază termenii vechi *dragoste* și *libov* (alături de termenul nou *amoare*); asocierea asindetică indică relația de echivalență semantică și justificarea intensiv-expresivă, vezi și colocația adjectivală *fierbinte*]

„La orice, ele cum vor / Înșăl pe bărbații lor. / Câte umblă de **iubesc**. / Cât **amor** tratarisesc, / Să fac că-i *teme* de mor, / Ca să ia credința lor” (Mumuleanu, p. 124).

„Vrei să știi cu-ncredințare / **Dragostea** cât cuprins are? / Fă, omule muritor, / Din **prieteșug amor**” (Conachi, p. 117)

„Călătoriule, nu trece, stă, citește și cunoaște, / Că **amoriul** cel mai strașnic din **prieteșug** să naște!” (Conachi, p. 171) [Contextele asociază termenii sinonimi *dragoste-amor* cu *prieteșug*, indicând tranziția posibilă de la ipostaza *fratern-amicală* la cea *erotic-romantică*].

3.2.3. Izotopii contextuale ale *dragostei romantice*

Această lexicalizare diversă indică o hiperconceptualizare a *dragostei erotic-romantice* în epoca premodernă. Pe lângă variația lexicală, textele epocii înregistrează ample fragmente care conțin izotopii ale *dragostei*, descriind micro-scenarii ale erosului, frecvent actualizat în ipostază hibridă hedonic *euforic-disforică*.

Dragostea erotic-romantică este reprezentată ca un sentiment foarte intens, incontrollabil, frecvent și intens exteriorizat, prin mărci de conduită comportamental-expresivă, provocând un dezechilibru al întregului eșafodaj afectiv al individului; mutațiile scriptului semantic prototipic⁴⁶⁵, accentuând trăsăturile *intensiv*, *individual*, *exteriorizat*, indică o reorientare a trăirii erotice către categoria extremă *pasiune*.

⁴⁶⁵ În sens prototipic, *dragoste* este un *sentiment faptic, relațional*, care poate fi descris după următorul script semantic: /energie psihică/; /subiectiv/; /cauză externă/; /cauză cunoscută/; /evaluare tranzacțională/; /noutate/; /euforic/; /relevant pentru scop/; /forță/; /control/; /activ-motivațional/; /compatibil cu norma privată/; /efect cunoscut/; /expresiv/; /intensitate medie/; /durativ/ (Stoica 2012: 346).

Așa cum s-a subliniat (vezi Hartfield, 1988: 191), dragostea erotic-romantică instanțiată ca *pasiune* implică o intensitate foarte mare, manifestată prin corelarea cu afecte contingente, euforice sau disforice. Prezența caracterului *relațional-reciproc* (fundamental în componența prototipică a *dragostei*) duce la asocierea cu unele emoții intense: *fericire, euforie, entuziasm*. În schimb, anularea caracterului *relațional-reciproc* (separare, refuz etc.) implică actualizarea unei ipostaze profund disforice: *dragostea* se asociază cu *anxietatea, frică (panică), tristețea – disperarea, surescitare somatic-comportamentală*. Dragostea pasională implică asocierea contradictorie între emoții colaterale diametral opuse: *fericire-disperare*; acest caracter hibrid hedonic: *euforic-disforic*, pe care îl îmbracă *dragostea erotic-romantică* în ipostaza *pasiune*, este ilustrat și de diversele contexte în care se actualizează *dragostea* în epoca română premodernă.

❖ ***Dragostea romantică*, intrinsec *euforică* – contextual *disforică***

Cel mai adesea, *dragostea* este reprezentată disforic în termenii generici ai *suferinței* (psihice și fizice) (indicată prin termeni direcți: *patimă, a pătimi, pătimaș, durere, a durea, chin, chinuire, urgie, a suferi*) sau prin rețele de recurență semică asociind termeni afectivi diverși; contextual, sentimentul erotic (neîmplinit sau în așteptare) se asociază disforic, cel mai adesea, cu *tristețea* și *frica*. Un inventar impresionant (prin variație și frecvență) de termeni afectivi și periferic afectivi – indicând conduita emoțional-expresivă asociată – se desprinde din textele perioadei: *dragoste, amor, a iubi – ticălos, frică, groază, mâhnit, jale, trist* etc.; *a lăcrima – lacrimă – a vărsa râuri de lacrimi, a suspina – suspin, a ofta – oftat, a plânge – plâns, a îmbrățișa, a se cutremura, a se boci, a striga, a văieta, a leșina* etc.

Se delimitează astfel un puternic caracter extrovertit al trăirii emoționale specifice perioadei; emoția, sentimentele (erotice) sunt simțite și, în același timp, exprimate, exteriorizate transparent, redundant, cu toate detaliile celor mai intime mecanisme ale afectivității subiective; în forme puternic intensive, *dragostei* îi este asociată o semiotică complexă:

„Când îmi zici că mă *iubești* / De *leșini*, te *prăpădești*” (Alec Văcărescu, în *PNP*, p. 57)

„Când să să fi adunat / *Lacrimile* ce-am vărsat, / Din ceasul ce te-*am iubit*, / Ai vedea curgând părau / Pe *ticălos* peptul meu / Ce *pătimizește* cumplit. / *Suspiniuri* de-aș număra / De câte ori *ai ofta* / Numai la tine gândind / Ai vedea un *foc aprins* / Ce să hrănește cu *plâns* / Și să întarătă *oftând*. / Numai inimoara ta / Nu să poate-ndupleca / Să mă mângâie măcar / După atâta *oftat* / Cu care te- *am supărat*, / Fără să cunosc vrun har. / Răspătire vei lua / La *neîndurarea* ta” (Conachi, p. 55)

„Ah, trei zile să să treacă, trei zile să nu te văz, / Mor, Leandre, ceas nu perde, vino, *să te-mbrătoșez!* / Ce pricină în ceea parte te oprește de nu vii, / *Mă cutremur, pei de groază* și că-s *fricoasă* mă știi. / Depărtat cu auzirea de *jelnic suspinul* meu, / Nu crezi *inimii ce arde de para dorului* tău [...] Și aceea ce îmi rămâne a face în lipsa ta / Este a vorbi de tine și a nu te mai

uita, / A te pomeni cu **Ńâpet, a jăli** că zăbovești, / A **vărsa râuri de lacrămi**,
ce tu sângur le pornești. / Tu sângur ești tot în lume, Leandre, de-ai aduna /
Toată **dragostea**, tot focul ce sâmpțe inima ta, / Nu vei putea niciodată să
mi te asămenezi, / Nici să-mi răsplătești **iubirea** câtă eu ție-ți păstrez”
(Conachi, p. 235)

„Ori **amoru**-i vro **urgie** // Acel **chin** ce mă răpune / Mute stânci au auzit, /
Nu pot însă toate-ț spune / Ce mă fac atât **măhniț**. // Tu ești inimii odor / Ș-
a vieții mele ste, / Ah, **amor, duios amor**, / Este gre **patima** me.” (Asachi, I,
p. 404)

„Dacă-ți lipsăște **răbdarea**, pe la **amori** tu ce cați? / **Ai îndrăgit**, nu-i
scăpare, trebuie **să pătimești**, / Dar să știi că nu-i departe **fericirea** ce
gonești” (Conachi, p. 73).

Anumite izotopii refac un scenariu al „simțirii” erotice; dragostea este
reprezentată ca sentiment existențial, căruia i se asociază intrinsec și firese,
suferința; contextual, se stabilește o relație de dependență-incluziune între *a*
iubi-dragoste ↔ *a simți-simțire* ↔ *a dori-dor*:

„A trăi fără-a **iubi**, / Mă mir ce trai o mai fi! / **A iubi** fără-a **simți**, / Mă mir ce
dragoste-o fi! / **A simți** fără-a **dori**, / Mă mir ce **simțire**-o fi! / **A dori** fără-a
jertfi, / Mă mir ce **dor** o mai fi!” (Nicolae Văcărescu, în *PNP*, p. 86).

Alte izotopii afective aduc în prim plan reprezentări conceptuale
metaforice complexe ale *dragostei*; contextele înregistrează metafore
cumulate ale *dragostei* în ipostaza *euforică* sau *disforică*, variat indicată
prin lexicalizarea specifică:

✓ *Dragostea – suferință euforică – foc – corp care se topește.*

Dragostea reprezentată ca suferință nu implică obligatoriu anularea
dimensiunii *euforice* prototipice; un context precum cel de mai jos
ilustrează o amplă izotopie a *dragostei romantic-erotice* ca *suferință*
euforică, în termenii metaforei conceptuale a *focului*. Lexicalizarea este
diversă și acoperă câteva dimensiuni afective fundamentale,
complementare: /dragostea/, desemnată direct prin *amor, a iubi*, +
/suferință-foc/: *dureri, patimă, chin* (puternic intensiv, vezi colocația
adjectivală: *cumplită*), *a suferi, a trudi, moarte – a muri, a se văita, a ohta,*
suspîn, a răbda – focuri, a se arde, a se topi, + /fericire/: *mulțumit, a se*
bucura-bucurie, plăcere, a râde, fără...măhniț, făr’...supăra:

„Cine are piept să poarte / **Focuri** și **dureri** de moarte, / Și să fie **mulțumit**,
/ Așa **patimă cumplită** / Făr’ d-a s-arăta **măhniț**? / Numai eu mă văz în stare
/ **Să mă arz** fără-*nr*istare / Și **râzând să mă topesc** / Numărând drept
datorie / A muri cu **bucurie** / Pentru ceea ce **iubesc!** [...] Să am moartea
drept **plăcere** / Și **să sufăr** cu tăcere / Făr’ d-a nu mă **supăra** // [...] Ș-al meu
suflet te **iubește**, / Și dă voie **să trudește!** / Și **să bucură arzând!** // Dar mă
rog și tu-nțelege, / Că la pieptul meu e lege / Pentru tine **a ohta**; / Ș-a **răbda**
dureri și **chinuri**, / **Patimi, focuri** și **suspînuri** / Și a **nu să văita** [...] Voi
striga, fără-a ascunde, / Că tu ești **amorul** meu!” (Alecu Văcărescu, în *PNP*,
p. 57-59).

Majoritatea izotopiilor au, însă, în centru *dragostea* reprezentată ca *suferință* profund *disforică*, asociind metaforic, amplificat intensiv, *focul* și *boala* sau *focul* și *sclavia*; lexicalizarea se face în termeni specifici: /dragoste/: *a iubi*, *dragoste*, *amoriu*, /suferință-boală/: *a pătimi – patimă*, *ohțături*, *dureri (de moarte)*, *bolnav*, *a muri*, *suspîn*, *ah de suspînuri*, *lacrămi*, *giunghi*, *chin*, (*a inimii*) *durere*; /foc/: *văpaie* (vezi colocația adjectivală intensivă *groaznică*), *foc-înfocat-înfocare*, *a arde – ars*:

✓ *Dragostea – suferință (disforică) – foc – boală (rană)*

„Și vezi căz *pătimeste* / Un suflet ce *iubește!* // [...] Dă *lacrămi* vârs pâraie / Cu *groaznică văpaie*, / Și sufletul îmi iese / Dă *ohțături* adese // [...] *Durerile*-mi sunt hrană, / Și *mângâieri* la rană! // Mă *arz* peste măsură! / Slăbesc fără căldură! / Sunt *bolnav* în picere, / Și *mor* făcând tăcere” (Conachi, p. 59)

„Am alergat într-un suflet, de *dragoste înfocat*, / Dar plecându-mă spre dansa, mirosul m-au îmbătat [...] / Și orișice *bucurie* de la mine s-au pierdut. / Sămțam *un foc că mă arde* pretutindenea supt sân / Și o mică ușurare aveam numai din *suspîn*. / Un *giunghi* cu *dureri* de *moarte* în peptul meu s-au ivit / Și făr’ a ști ce-i pricina *jale* și *dor* m-au lovit.” (Conachi, p. 72-73)

✓ *Dragostea – suferință (disforică) – foc – sclavie:*

„Glas de *dezăndăjduire*/ Unde moartea să vestește / Auzi cu ce tânguire / *Patima* îți zugrăvește, / Și, tu, o, dumnezăire, / Arăți *nemilostivire* / La a *inimii durere* / Strigând fără *mângâiere*, / Catinco, *fii milostivă!* / Sfârșește, *nemilostivă*, / Duhul tău cel de-mpetrire / Și nu mai sta împotrivă / La raiul de *fericire* / Ce sufletul meu îți cere/ Să deșchizi după *plăcere* / Pentru *focul* care *varsă*, / Strigând din *sîmțirea arsă*, / Catinco, *fii milostivă!* / Ce, dar, ce, vrei a me moarte? / Să cade dumnezăirea / Pentru suflet fără parte / Să-și uite *milostivirea* / Și să vadă muritorul / Ce-l chinuiește *amoriul* / În *văpaia* cea mai mare / Strigând cu *ah de-înfocare*, / Catinco, *fii milostivă!* / Fără a da *mângâiere* / Cu vrun chip de *mulțămire* / La a *inimii durere* / Ce *arde* a sa *sămțare*, / Firea, dar, cea omenească / Tot muritorul să slăvească / Ce în *năcaz* și în *chinuri* / Strigă cu *ah de suspînuri*, / Catinco, *fii milostivă!* / Stăpâna mea, încetează / A unui *rob chinuire* / Și supt scaunul de rază / Dă-i umbră de liniștire, / Unde *sămțând alinare* / La *durerea* lui cea mare / Strigă, o, dumnezăire, / Nu cei altă *fericire* / Când Catinca-i *milostivă!* / Și la a tale picioare, / Închizându-să mormântul / De-un *amor* fără uitare, / Să-ți arate giurământul / Puteri cerești, îngeri, soare. / Atunci nu schimb a mea stare / Cu a voastră *fericire* / Ce-arățați cu strălucire / Când Catinca-i *milostivă!*” (Conachi, 38-39)

[Contextul asociază contrastiv *dragostea* în ipostază disforică cu /fericirea/, /mila/, ca afecte complementare vizate (lexicalizate prin termenii de bază corespunzători: *mulțămire*, *fericire*, respectiv *milostiv-nemilostiv*, *nemilostivire*, *mângâiere-alinare*)].

Unele izotopii instanțiază *dragostea disforică*, asociată nu cu *tristețea/dezamăgirea*, ci cu un afect negativ puternic intensiv, activ-motivațional, *mânia*. Afectul derivat care se configurează este *gelozia*⁴⁶⁶. Combinarea acestor tonalități afective: *dragoste* + *mânie* + *gelozie* configurează ipostaza *pasional-obsesivă* a *dragostei* de tip *mania*:

„Eliza: [...] Se vede bine că **n-ai iubit** niciodată.

Catinca: Ba de **iubit**, zău, nu poci zice că **n-am iubit** și eu niciodată [...] Dar [...] niciodată n-am îmblat după lucruri așa anevoie și pline de primejdii. Eu întotdeauna am zis, măcar cât **să-mi placă** omul, dacă se poate fără multă bătaie de cap [...]

E: O! Dar apoi asta nu se poate numi **iubit**, acesta nu e **amor**; aceasta se zice o simplă **galantarie**.

C: Acum **amor, galantarie**, ce-or fi, fie. [...]

E: **Adevăratul amor este acela care te face să uiți toate celelalte pe lângă dansul, care îți smintește mințile, îți amestecă ideile, îți întunecă vederile, te face să sai cu amândouă picioarele peste toate convenențele, să calci la pământ toate datoriile și cele mai sfinte; în sfârșit, să te faci și criminală, să-ți otrăvești rivala care ai, să-ți înfiți pumnalul în inima amantului necredincios și pe urmă să te arunci însuși pe fereastră.**

C: Ce zici, coconiță? Vai de mine! Nu mai vorbi că-nnebunesc de **frică**! Pe mine mă **iau fiori de moarte** numai ascultându-te. Aceasta seamănă, credemă, mai mult niște **năbădăi** decât **amor**.

E: Fie și **năbădăi** după limba ta, dacă vrei; dar tot sunt niște **năbădăi** de o **iubire vie**, de **amor înfocat**. Iată, eu pe lângă **dragostea** lui Alecu al meu, toate întru nimic le socotesc. **Dragostea** lui numai face toată a mea **fericire**. **Amorul** lui pentru mine este un trezor neprețuit” (Bălăcescu, în *PND*, p. 101-102).

❖ ***Dragostea romantic-erotică euforică***

Deși pare să predomine ipostaza *disforică* sau hibridă hedonic (*euforic-disforic*) a *dragostei* romantic-erotice, unele contexte focalizează, prin lexicalizare redundantă, ipostaza strict euforică a *dragostei romantice*, în care parametrul prototipic *relațional-reciproc* este focalizat. Acest tip de *dragoste* implică abstractizarea trăirii emoționale, idealizarea, „deificarea” (cf. Stendhal, *De l'amour* (1822)) persoanei iubite/a obiectului erotic; *dragostea* este un afect reciproc, căruia i se asociază contextual emoții pozitiv-euforice contingente: *fericirea/bucuria* (cel mai adesea):

„Eu te **iubesc**, Mario, te **slăvesc**! Nici n-aș putea să mă uit la altă femeie!” (Negruzzi III, p. 100)

⁴⁶⁶ *Gelozia romantică* este o emoție intensă, nou conceptualizată în epoca premodernă și extrem de frecvent actualizată printr-o lexicalizare bogată: *zilótíp, zilótipos* – *zilotipie/zelotipie, zulear/ zuliar–zule/ zulie; jaluz/jaluzos/jeloz/zaluz/ghelos/geloz/gelos* – *jaluzie/gealozie/ghelozie/gelozie* – a *zaluji*.

„Ah, Zulnio, mai ții minte ziua-n care a ta față / Cu **lacrămi** ca trandafirul în roua de dimineață / Rumenă de **rușinare** și cu nurii înflorită, / C-o căutătură blândă, de **amori** povățuită, / Au **zâmbit** cu **îndurare** de o **dragoste fierbinte** [...] Ai priimit drept cheazășie ceriul, stelele și luna, / Că te-oi **iubi** până la moarte, că nimic n-a fi în lume, / Nici pe pământ, nici în ceriuri, nici la Dumnezeu anume, / Carele să mă strămute de **nepusa fericire** / **De a mă-nchina la tine ca la o dumnezeire**” [...] (Conachi, 160-161)

„Eliza, Galatescul (**s-aruncă în brațe unul altuia**).

G: **Scumpa** mea Elizo! Îngerul vieții mele! Nemărginita mea **fericire!** O ! ce **fericit!** Ce momente prețioase pentru mine!... Cum! Ce fel! Eliza, Eliza cea cerească, cea **adorată**, cea neprețuită, cea neasemănată, acum în brațele mele! La peptul meu! Și eu încă trăiesc? Eu încă nu mor? Nu mă sfârșesc? Nu-mi perz mințile de atâta **fericire**? Și a putut fi în stare un muritor să **sufere** atâta povară de **bucurie**, fără a fi strivit? **Nenorociri, dureri, necazuri**, în cât de mare număr, da, înțeleg. Dar **bucurie!** Atât de multă! Așa de nemărginită! **Fericire** peste măsură! Nu credeam niciodată!” (Bălăcescu, în *PND*, p. 104)

„Galatescul: Elizo, Elizo, **adorata** mea Elizo!

E: **Preascumpul** meu Alecu. (**Se îmbrățișează**)

G: Ah! Cine e mai **norocit**? Cine e mai **fericit** decât mine sub cer?

E: **Fericire** nedescrisă pentru amândoi, **mon ami...**” (Bălăcescu, în *PND*, p. 107)

„Eu ți-am ieșit înaintea plină de **bucurie**, **te-am îmbrățișat** cu **dragoste** și îți mărturiseam al meu **nesațiu** de a te vedea prin mii de dovezi. [...] inima ta cu un **dor** nespuse își desfăcea toată vioiciunea **focurilor** ei și **grijile supărătoare** care până atunci o stăpânise; vedeam în tine **strălucind bucuria** că mă vezi iară, îmi spuneai chinurile ce ai suferit în vremea lipsii tale și câtă **nerăbdare** ai avut ca să te vezi iarăși lângă mine. Niciodată **dragostea** ta n-am văzut-o în astfel de împrejurări mai tânără și mai **pătimașă**” (Heliade Rădulescu IV, p. 110).

Lexemele afective prezente în exemplele de mai sus pun în evidență gradul euforic maxim, puternic intensiv al sentimentului *erotic*, asociat *fericirii*; majoritatea sunt însoțite de colocații adjectivale intensificatoare, superlative: *dragoste fierbinte*, *oi iubi până la moarte*, *preascumpul*; *bucurie*, *nepusa fericire*, *fericire peste măsură*, *fericire nedescrisă*, *nu-m perz mințile de atâta fericire*, [*cel*] *mai norocit*, [*cel*] *mai fericit ... sub cer*; câteva cuvinte și fraze reflectă atât caracterul intensiv maxim al *dragostei* (și *fericirii*), cât și ipostaza idealizat-deificată a obiectului erotic, specifică

dragostei de tip romantic: *a slăvi, adorat, a se închina ... ca la o dumnezeire*; relevante sunt și cuvintele indicând conduita emoțional-expresivă, care focalizează caracterul reciproc-relațional al *dragostei*: *a se îmbrățișa, a se arunca unul în brațele celuilalt*.

4. Concluzii

Dragostea romantic-erotică reprezintă afectul central, hiperconceptualizat și hiperlexicalizat, al epocii române premoderne, reflectând, prin conceptualizarea și lexicalizarea specifică, mutațiile generale importante ale contextului cultural.

Din punct de vedere *lexico-semantic*, se poate constata o diversificare și o modernizare a lexiconului specific; termenii vechi sunt reinvestiți contextual-semantic (*dragoste, a iubi, prietenie* etc.); termenii recent împrumutați (preponderent de sursă latino-romanică, dar și din neogreacă: *amor* – alături de întreaga familie lexico-etimologică, *venerație, idolatrie, erota* etc.) configurează un lexicon modern al *dragostei*, păstrat în mare parte până astăzi.

Din punct de vedere *conceptual-semantic*, lexicalizarea *dragostei* romantic-erotice pune în evidență configurarea unui nou model cognitiv-afectiv, de tip occidental, specific mentalității și culturii (pre)moderne; *dragostea romantică* este reprezentată în plan conceptual drept sentiment *individual, subiectiv*, profund *intensiv* și adeseori *disforic*. Sentimentul erotic este reorientat și configurat tipologic ca *pasiume*, categorie afectivă extremă; se remarcă în acest sens o serie de termeni noi care au hipermarcată dimensiunea semantică *intensitate*: *adora, venerație, ardoare-ardent, extaz* etc., precum și recurente reprezentări metaforice ale *dragostei* ca *foc, boală, robie* etc., evidențiind caracterul intensiv forte și incontrolabil al sentimentului.

Textele perioadei reflectă recurent conceptualizarea și lexicalizarea *dragostei romantic-erotice* în acești termeni, confirmând *in nuce* trăsăturile generale ale conceptualizării vieții afective din epoca de trecere către modernitate (Stoica, 2015: 137-150): *focalizarea caracterului subiectiv-individual, extroversia emoțională, intensitatea crescută a trăirii afective*.

Referințe bibliografice

- AVERILL, J. R., 1985, „The Social Construction of Emotion: With Special Reference to Love”, in: Gergen, K. J.; Davis, K. E. (eds.), *The Social Construction of the Person*, New York, Berlin, Heidelberg, Tokio: Springer-Verlag, pp. 89-109.
- FROMM, E., 1956, *The Art of Loving*, New York: Harper.
- HARTFIELD, E., 1988, „Passionate and Companionate Love”, in: Sternberg, R.J.; Barnes, M. H. (eds.), *The Psychology of Love*, Yale: Yale University Press, pp. 191-217.
- HAZO, R.G., 1967, *The idea of love*, New York: Praeger.

- HENDRICK, C.; HENDRICK, S.A., 1986, „A Theory and Method of Love”, in: *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, pp. 392-402.
- KELLEY, H. H., 1983, „Love and commitment”, in: Kelley *et al.* (eds.), *Close Relationships*, San Francisco: Freeman, pp. 265-316.
- KEMPER, Th. D., 1978, *A social interaction theory of emotions*, New York, Chichester, Brisbane, Toronto: John-Wiley and Sons.
- LANDGRAF, E., 2004, „Romantic Love and the Enlightenment: From Gallantry and Seduction to Authenticity and Self-Validation”, in: *The German Quaterly*, vol. 77, no. 1, pp. 29-46.
- LEE, A. J., 1977, „A typology of Styles of Love”, in: *Personality and Social Psychology Bulletin*, (3) I, pp. 173-182.
- LEE, A. J., 1988, „Love-styles”, in: Sternberg, R.J.; Barnes, M. H. (eds.), *The Psychology of Love*, Yale: Yale University Press, pp. 38-67.
- LEWIS, C.S., 1960, *The four Loves*, New York: Hartcourt, Brace.
- LINDQUIST, Galina, 2007, „Perilous Passions. Romantic Love and Love Magic in Russia”, in: Wulff, H., 2007, *The emotions. A cultural reader*, Oxford, New York: Berg, pp. 153-170.
- LUPU, Coman, 1999, *Lexicografia românească în procesul de occidentalizare latino-romanică a limbii române moderne (1780-1860)*, București: Logos.
- MURSTEIN, B. I., 1988, „A taxonomy of love”, in: Sternberg, R.J.; Barnes, M. H. (eds.), *The Psychology of Love*, Yale: Yale University Press, pp. 13-37.
- STERNBERG, R. J.; BARNES, M. L. (eds.), 1988, *The Psychology of Love*, Yale: Yale University Press.
- REDDY, William, 2009, „Historical research on the self and emotions”, in: *Emotion Review*, vol. I, nr. 4, pp. 302-315.
- STERNBERG, R. J., 1986, „A triangular theory of love”, in: *Psychological Review*, 93, pp. 119-135.
- STERNBERG, Robert J., 1988, „Triangulating Love”, in: Sternberg, R.J.; Barnes, M. H. (eds.), *The Psychology of Love*, Yale: Yale University Press, pp.119-138.
- STOICA, Gabriela, 2012, *Afect și afectivitate. Conceptualizare și lexicalizare în româna veche*, București: Editura Universității din București.
- STOICA, Gabriela, 2015, *Modele culturale ale afectivității în cultura română premodernă (1780-1840)*, București: Editura Muzeul Literaturii Române.
- URSU, N.A.; URSU, Despina, 2004, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860). Studiu lingvistic și de istorie culturală*, vol. I, Iași: Editura Cronica.
- URSU, N. A.; Ursu, Despina, 2006, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860). Repertoriul de cuvinte și forme*, vol II. Iași: Editura Cronica.

- URSU, N. A., URSU, Despina, 2011, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860)*, III, Partea I, Iași: Editura Cronica.
- VINTILĂ-GHIȚULESCU, Constanța, 2006, *Focul amorului. Despre dragoste și sexualitate în societatea românească. 1750-1830*, București: Humanitas.
- VINTILĂ-GHIȚULESCU, Constanța, 2011, *În șalvari și cu ișlici. Biserică, sexualitate și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*, București: Humanitas.

Dicționare

- CALD = *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*, 2008, Cambridge: Cambridge University Press.
- DAF = *Le Dictionnaire de l'Académie française*, 8ème édition, on line: <http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/generic/cherche.exe?11;s=3392512350>; <http://www.cnrtl.fr/definition/academie8/amour>
- DÎLR = Chivu, Gh.; Buză, Emanuela; Roman Moraru, Alexandra, 1992, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760)*, București: Editura Științifică.
- Littre = Littre, Emile, 1877, *Dictionnaire de la langue française*, Paris: Hachette, on line: <http://www.littre.org/definition/amour>; <http://littre.reverso.net/dictionnaire-francais/definition/amour>
- Oxford Dictionary on line*, <http://www.oed.com/view/Entry/110566?rskey=mNZXDR&result=1#eid38906174>

Surse. Sigle

- ASACHI, Gheorghe, 1973, 1981, *Opere*, I-II, București: Minerva, (ediție critică și prefață de N.A.Ursu).
- BĂLĂCESCU, Costache, *O bună educație*, in: *PND*, pp. 91-144.
- CONACHI, C., 1963, *Scrieri alese*, București: Editura pentru literatură (ediție de Ecaterina și Alexandru Teodorescu).
- GOLESCU, Iordache, *Condica limbii rumânești*. BAR, ms. 844 (vol. I), 845 (vol. II), 846 (vol. III), 847 (vol. IV), 848 (vol. V), 849 (vol. VI) și 850 (vol. VII). [GC]
- HELIADÉ Rădulescu, Ion, 1985, *Opere*, vol. IV, *Traduceri: Teatru*, București: Editura Minerva, (ediție de Vladimir Drimba).
- MUMULEANU, Barbu Paris, 1972, *Scrieri*, București: Editura Minerva, (ediție de Rodica Rotariu).
- NEGRUZZI, Costache, 1974-1986, *Opere*, București: Editura Minerva, 3 vol. (ediție de Liviu Leonte).
- NEGULICI, I.D., 1848, *Vocabular român de toate vorbele străbune reprimite pînă acum în limba română și de toate cele ce sunt a se mai priimi d-acum înainte și mai ales în științe*, București: Tipografia Colegiului, [NV]

- PANN, Anton, 1837, *Noul Erotocrit*, compus în versuri. Tomul I–V. Sibiu: Klozius [Pann, E.]
- PANN, Anton, *Culegere de proverburile sau Povestea vorbei. De prin lume adunate și iarăși la lume date*. București: Tipografia lui Anton Pann. Partea I: 1852; partea a II-a și a III-a: 1853. [Pann, P. V]
- PANN, Anton, 1852, *O șezătoare la țară sau călătoria lui Moș Albu*, partea a II-a, București [Pann, Ș.Ț.]
- VĂCĂRESCU, Ianache, 2001, *Istoria othomanească*, București: Editura Biblioteca Bucureștilor (ediție de Gabriel Ștrempel).
- ****Cărțile populare în literatura românească*, 1963, București: Editura pentru Literatură, 2 vol. (ediție de Ion C. Chițimia, Dan Simonescu) [CP].
- ****Istoriia lui Filerot cu Antusa* (cca. 1837), in: CP II, pp. 89-122 [FA].
- *** *Primii noștri dramaturgi*, 1960, București: Editura pentru literatură și artă, (ediție îngrijită și glosar de Al. Niculescu) [PND].
- ****Primii noștri poeți*, 1963, București: Editura Tineretului [PNP].